

ГОСПОЃИЦАТА ВО „ГОСПОЃИЦА“
НАСПРЕМА ГОСПОЃИЦА ВО „ГОСПОЃИЦА“

Лидија Тангуровска

*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија*

Key words: "Miss", personal name, Macedonian translation, adaptation, Ivo Andric

Summary: With this symbolic title we want to point out the scientific and research analysis of the Macedonian translation of the novel "Mademoiselle" by Ivo Andric. Within the former Yugoslav state, Ivo Andric was one of the Yugoslav writers, who was also translated into Macedonian. This novel was published as book 3. and in "Collected Works by Ivo Andric" (directed by Muharrem Pervic, Petar Dzadzic). The edition of 1977, edition of "Misla", Skopje, will be taken. The translation is by Ilija Korubin.

Our research is centered around the translation and adaptation of the noun "miss" from Serbian to Macedonian language.

Клучни зборови: „Госпоѓица“, лично име, превод на македонски, адаптација, Иво Андриќ

Резиме: Со овој симболичен наслов сакаме да ја навестиме научноистражувачката анализа на македонскиот превод на романот „Госпоѓица“ од Иво Андриќ. Во рамките на поранешната југословенска држава Иво Андриќ беше еден од југословенските писатели, кој беше преведуван и на македонски јазик. Овој роман беше објавен како книга 3. и во „Собраните дела на Иво Андриќ“ (приредиле Мухарем Первиќ, Петар Џаџиќ). Ќе биде земено изданието од 1977 година, издание на „Мисла“, Скопје. Преводот е на Илија Корубин.

Нашата анализа се однесува на преводот и на адаптацијата на именката „госпоѓица“ од српски на македонски јазик.

По овој повод ќе се задржиме на именувањето на главната хероина на романот, пред сè, во споменатата преведена верзија на македонски јазик, секако сопоставувајќи го со нејзиното именување во оригиналот. Во таа насока го имаме предвид и обраќањето кон неа, исто толку важно како и нејзиното именување. Впрочем, со нашата поставена цел ќе се зафатиме: 1) со проблем во преведувањето, особено при именувањето и при обраќањето; 2) со можноста на адаптација во македонскиот јазик, каде што се бара „природната средина“ на именувањето на македонски, односно во рамките на нормата; сето ова засновано врз постулатите на ономастиката, како лингвистичка наука. Некаде тука се препознаваат стилските карактеристики, како во рамките на уметничколитературниот функционален стил воопшто, така и во индивидуалната стилска препознатливост на авторот, истовремено реализирани и во преведувачкиот чин, со што се отвора можност за нашиот интерес кон социолингвистичките проучувања во ономастиката.

На самиот почеток ќе се повикаме на ономастиката (без разлика дали е сфатена како посебна наука или како научна дисциплина на јазикот, односно како дел од науката за јазикот), којашто ги проучува сопствените имиња и во чии рамки постојат два раздели: *топонимастиката*, која ги проучува топонимите, односно имињата на местата или на географските имиња и нивното настанување и *антропономастиката*, која ги проучува антропонимите, односно сопственото име на еден човек или на група луѓе. Се разбира дека предмет на антропономастиката се и презимето и прекарот на човекот.

Од многуте дефиниции што постојат за името, ќе се повикаме на размислувањето на О. Дикро (1987: 147), кој, цитирајќи одделни, противставени мислења, ни ја претставува сложеноста на проблемот: „Од фактот дека референтот на едно сопствено име, природно, е единствен, понекогаш се извлекува заклучок дека сопственото име е обична етикета залепена на некој предмет, дека тоа (сопственото име) има референт, но не и значење, или, како што вели Џ. С. Мил, дека има денотација, но не и конотација ...“, што е спротивно на Фреге, чие мислење го дава во продолжение, а имено, Фреге го застапува мислењето дека не може да има рефернција без значење. Можеби овде треба да се спомене уште и фактот дека личното име, иако претставува идентификација на еден човек, тоа може да биде име и на повеќе луѓе.

Имајќи го предвид кажаново, ќе се осврнеме на пишувањето на Благоја Корубин (Корубин, Јазикот наш денешен, Книга втора, 1976: 295 – 300), кој, во својот напис за личното име, нагласува дека

личното име е нешто повеќе од јазично прашање, зашто е врзано и за самата личност, му служи и лично на човекот, а освен тоа, во личното име се содржани и се внесуваат уште многу други и разни лични човечки односи: социјални, политички, естетски итн. Авторот набројува неколку елементи што влијаат на прифаќањето или на одбегнувањето на некое име: социјалниот белег, политичките сфаќања, честотата на името (каде што постојат две спротивставени тенденции: од една страна некој го прифаќа името зашто е често, а друг – сосема спротивно, го прифаќа зашто е ретко), модата, културното влијание (ширењето на туѓите имиња) ... итн. Од друга страна, историските околности во кој живее(л) човекот непосредно се одразува во личните имиња, во нивниот избор и во нивната форма.

Во тој контекст, оставајќи ги настрана различните истражувања, ќе извлечеме само дека при изборот на личното име постојат две групи фактори: внатрешнојазични (пред сè, естетската мотивација, која се појавува и се менува под влијание на историските, географските, социјалните услови) и надворешнојазични (фамилијарната традиција, датумот на раѓање, најчесто врзан со верската ориентација, средствата за јавно општење, „убавата“ литература и сл.).

Како и да е, особено важно правило во ономастиката, на кое се повикуваме, *е непреводливоста на имињата при преводите*, поточно имињата не подлежат на превод, туку можат само да се адаптираат фонетско-фонолошки според нормата на јазикот во којшто се преведува.

Пред да продолжиме понатаму со анализата, ќе споменеме дека името на главната хероина на Андриќевиот роман се среќава уште во првиот пасус на првата страница, како во оригиналот:

„Jednog od poslednjih dana februara meseca 1935. godine sve su beogradske novine donele vest da je u Stiškoj ulici, u kući broj 16a, nađena mrtva sopstvenica te kuće. Zvala se **Rajka Radaković**, bila je rodnom iz Sarajeva, a živela je u toj kući već petnaestak godina, potpuno povučeno, životom stare, usamljene devojke i važila je kao tvrdica i osobenjак. Njenu smrt je otkrio pismonoša te ulice. Pošto je dva dana uzalud zvonio, obišao je kuću, pogledao kroz prozor iz dvorišta, video u predsoblju leš stare devojke kako leži nauznak, i odmah prijavio stvar policiji“ (Андић, Госпођица, PDF: 4),

така и во преводот:

„Во еден од последните денови на февруари 1935 година сите белградски весници донесоа вест дека во Стишка улица, во куќата број 16а е најдена мртва сопственичката на таа куќа. Таа се викаше **Рајка Радаковиќ**, беше родум од Сараево, а живееше во таа куќа веќе петнаесетина години, наполно повлечена, со живот на стара, осамена девојка и беше позната како скржава и чудак. Нејзината смрт ја откри поштарот на таа улица. Откако два дена залудно свонеше, ја обиколи куќата, погледна низ прозорецот од дворот, го виде во претсобието лешот на старата девојка како лежи на грб, и наеднаш ѝ го пријави тоа на полицијата“ (Андриќ, Госпоѓица, 1977: 9).

Очигледна е адаптацијата на името, поточно на презимето, според Правописот на македонскиот литературен јазик, каде што, според правилото 176. а): *Буквите љ и њ се предаваат со ѝ и к: ... (Правопис..., 1998: 79)*¹, па оттаму презимето на хероината е адаптирано како **Радаковиќ**.

Понатаму во романот, во првиот дел, писателот редејќи ги сликите за да ни го претстави времето во кое живеела главната хероина, го наведува и фактот на нејзиниот статус, што може да се определи според апелативот што го става пред нејзиното име:

„Kuća broj 16a spada u ovu potonju vrstu. Ona ima svega dva prozora koji gledaju na ulicu. Na prozorima padaju u oči jake гвоздене преѓаге koje celoj kući daju mračan i tamnički izgled. Sudeći po izgledu moglo bi se pomisliti da je napuštena ili da чека kupca koji bi je uzeo ne da stanuje u njoj nego da je ruši i da zida novu i veću, sličnu ovim dvema koje su je pritislule sleva i zdesna. Ali ako dobro zagledate, videćete da iza jednog od onih prozora bez zavesa i cveća sedi starija žena, nepomična i pognuta, sa onim odsutnim i usredsređenim izrazom koji imaju lica žena pognutih nad ručnim radom. To je **gospodica** Rajka Radaković“ (Андић, Госпођица, PDF: 6).

Соодветно и преведувачот, во пасусот го внесува апелативот на македонски, се разбира според нормата, односно членувајќи го апелативот:

¹ Го користиме Правописот излезен во 1998 година, кој нема измени во однос споменатава тема во споредба со оној што е излезен од 1969/1970 година и бил важечки за преведувачот на романот.

„Куќата број 16а спаѓа во овој вториот вид. Таа има сè на сè два прозорца кои гледаат кон улицата. На прозорците паѓаат в очи силните железни пречки, кои на целата куќа ѝ даваат темен и затворски изглед. Судејќи по изгледот би можело да се помисли дека е напуштена или дека чека купец кој би ја зел не да живее во неа, туку да ја сруши и да изсида нова и поголема, слична на оние двете кои ја притиснале одлево и оддесно. Но ако се загледате добро, ќе видите дека зад еден од оние прозорци без завеси и цвеќиња седи постара жена, неподвижна и наведната, со оној отсутен и сосредоточен израз кој го имаат лицата на жените наведнати над рачната работа. Тоа е **госпоѓицата** Рајка Радановиќ.“ (Андриќ, Госпоѓица, 1977: 13)

Според „Толковниот речник на македонскиот јазик“ под заглавниот збор **госпоѓица**, *мн.* госпоѓици *ж.* го наоѓаме следново соодветно објаснување: 1. За именување, како назив со име на девојка или на немажена жена. *Госпоѓица* *Николовска*. 2. За конвенционално обраќање. *Госпоѓице* *адвокатке*.

Во следниот пасус Андриќ ни покажува како апелативот употребен со (односно пред) нејзиното име и презиме станал нејзино „менување“, односно како **госпоѓицата Рајка Радановиќ** станала само **Госпоѓица**:

„Stariji Stanovnici Stiške ulice, oni koji su došli pre nego što su se izgradile nove kuće sa više spratova i naselio nov i nepoznat svet, poznaju je i po imenu, ali je svi, već odavno, zovu jednostavno **Gospodicom**“ (Андић, Госпођица, PDF: 6).

Во преводот е:

„Постарите жители на Стишка улица, кои дошле пред да бидат изградени новите куќи со повеќе катови и пред да се насели новиот и непознат свет, ја познаваат по името, но сите, веќе одамна, ја викаат едноставно **Госпоѓица**“ (Андриќ, Госпоѓица, 1977: 13).

Може да се забележи во продолжение, низ целиот роман, дека и самиот автор, писателот Андриќ, најчесто ја именува како **Gospodica**, а соодветно и во преводот, се наоѓа како **Госпоѓица**.

Зад **Госпоѓица** не се крие само статусот на лицето што се именува, туку претставува слика на еден цел период во кој живее главниот лик, потоа слика за општествено-политичкиот период, во кој, и за местото, каде што живее ликот во романот. Станува збор за период пред Втората светска војна, односно во периодот на Кралството Југославија на релација Сараево – Белград.

Кон сето ова, ние само би додале дека кога станува збор за споменатиот вид именување – кога еден апелатив престанува да биде само апелатив, сето досега кажано е поизразито. Ваквото именување добива уште поголема тежина и од самото именување со лично име. Според ова, можеме сосема да го употребиме мислењето на Фреге (О. Дикро, 1987: 147) што е кажано за името и за ваквото именување: „... може да се смета дека за една определена заедница, значењето на едно лично име (во нашиов случај читајте: именување на лице) е збир од информации со кои располага таа за носителот на тоа име, со тоа што на секој член на заедницата му е познат барем извесен број од тие информации.“

Со ова сакаме да нагласиме дека нашиот социолингвистички пристап го насочуваме на специфичниот вид именување, за што досега сме имале некои осврти, надвор од оваа тема (како на пример, за *министерка*, во социолингвистичко-историски контекст: жена на министер (Бр. Нушиќ) наспрема за *министерка*, во современ општествено-политички контекст: професија на жена – министер).

Да се вратиме на анализата на Госпоѓицата, пред сè, во адаптираната верзија на македонски јазик. Ако не се земе предвид извесниот број примери во кои се именува главната хероина само со нејзиното лично име **Рајка** или и со нејзиното презиме **Радаковиќ** (како на пример, на страниите: 13, 36, 41, 42, 45, 86, 87 ... итн.), потоа со некој друг апелатив (на пример, **девојка**, на страниците: 32, 52, 54, 71 ... итн. или **ќерка**, на стр. 33) односно со соодветните форми на личната замена за трето лице еднина, женски род (**таа, нејзе, неа**, како на страниците: 47, 78, 85, 183 итн.), како и со апелативот **син / синче**, со кој ѝ се обраќал нејзиниот татко (како на пример, на страниците: 20, 23), во најголемиот број случаи, речиси на секоја страница по повеќе од едно споменување, се среќава именувањето **Госпоѓица**. Нешто за што сакаме да прозбориме е токму употребата на непроменетата форма на **Госпоѓица** во реченицата на македонски јазик. Исклучок е вокативната форма **Госпоѓице**, односно: **госпоѓице / госпојце** (37, 54, 55, 56, 57), која, како што може да се забележи од романот, е употребувана при обраќање (со категоријата апел) во рамките на реченицата.

Очигледно е дека преведувачот се двоумел како да постапи, односно се определил именувањето **Госпоѓица** (кое доаѓа од апелатив) да биде ослободено од граматичките форми и да биде исклучиво „име“, за што Ц. Лајнос (1977: 337) вели дека сопствените имиња како едни од „најименските“ од сите зборови во јазикот, се „сингуларни термини што означуваат една определена индивидуална супстанција“.

Впрочем затоа, низ целиот роман, а се разбира и во неговиот наслов, именувањето **Госпоѓица** е без граматичка определеност, односно без член. Од друга страна, пак, во рамките на реченицата, реченичните односи ја бараат членуваната форма, на пример, кај подметот и кај предметите: „Во таа невесела соба, Госпоѓица го поминуваше поголемиот дел од своето време ...“ (15); „Од тој занес во мислите, на Госпоѓица и² поминаа вистински морници“ (18); Госпоѓица се сеќаваше ... (20); А за Госпоѓица тој остана и до ден-денес нејзино најнежно и најстрашно сеќавање... (28-29); Идниот месец, Госпоѓица го повика Симо ... (37); На Госпоѓица ѝ изгледаше дека предметите ... (42); Госпоѓица се заблагодари ... (48); Со времето сите забележаа дека Госпоѓица одеше по својот пат ... (49); ... откако прво ја истресол пред Госпоѓица ... (52); Госпоѓица брзо стана ... (55); ... а на Госпоѓица ѝ минува некоја непријатност (57); ... но за упатените не беше тајна дека парите кои се даваат на заем под такви услови ѝ припаѓаат на Госпоѓица, ... (58); ... исто така како што беше најтежок дел од работата пресметката со Госпоѓица (62); Госпоѓица ги одби ... (65); Сето тоа го гледаше Госпоѓица ... (73); И ова беше едно такво утро кога Госпоѓица исклучиво долго стоеше крај отворениот прозорец ... (74) ... итн. Од приведените примери се гледа дека е нарушен системот на македонската реченица и дека има потреба од уптребата на членот при определувањето на именките. Сето ова соодветствува на дефинирањето на определеноста на именките во македонскиот јазик: „Еден од најкарактеристичните и најпрепознатливите белези на македонскиот јазик се содржи во начинот и во средствата за изразување на категоријата определеност. Со една општа именка можеме не само да именуваме едно множество од истородни предмети, суштества, појави и сл., туку и да изделиме само еден член, претставник на тоа множество“ (Ст. Бојковска и др., Општа граматика на македонскиот јазик, 2008: 165 – 167). Ваквото изделување во македонскиот јазик се постигнува со употреба на членот како граматичко средство. Па, според ова, иако станува збор за посебно именување, во основа апелативот *госпоѓица* во реченичните односи ја бара определбата. Според граматиката на македонскиот јазик (Ст. Бојковска и др., Општа граматика на македонскиот јазик, 2008: 167), треба да се додаде дека членувањето на личните и на географските имиња не е непознато. Имено, во определени услови, кога сакаме да

² Не ги коригиравме јазичните грешки.

искажеме посебен однос кон некое лице, може да се сретне употреба на член кај лично име (*Ленчето, Марето* и сл.), додека, пак, кај географските имиња некои можат да се членуваат (*Балканот, Родопите*), а други не се членуваат (*Србија, Радовиш*), од кои, од вторава група, ако се со член, тогаш зборуваачот има посебен став: *Во последно време, со новите споменици, Скопјево е многу убаво.*

По овие примери, може да се констатира дека и во самиот наслов на романот, преведен на македонски „Госпоѓица“, има потреба од членувана форма.

Во таа насока сметаме дека при следно преведување, односно адаптирање на Андриќевиот роман „Госпоѓица“, „госпоѓица“ треба да стане „госпоѓицата“ во сите синтаксички релации каде што е потребно, а следствено на тоа и насловот ќе си ја добие соодветна форма „Госпоѓицата“. Ваквата појава ја има и во други јазици, како на пример, во германскиот, каде што „Госпоѓицата“ е „Das Fräulein“.

Литература:

Водоески, Божидар и др. 1998. *Правопис на македонскиот литературен јазик.*

Скопје: Просветно дело.

Корубин, Благоја. 1976. *Јазикот наш денешен.* Книга втора. Скопје:

Литературен збор.

Первиќ, Мухарем. Џациќ, Петар (прирачувачи). 1977. *Собраните дела на Иво*

Андриќ (превод: Илија Корубин). Скопје: Мисла.

Андриќ, Иво. 1945. *Госпоѓица*

http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html (пристапено, 17 март 2017).